

Comunicación presentada no Congreso Mundial de Educación e Cultura de Paz, Santiago de Compostela, 23-25 de Maio de 2005

Mediada a primeira década do século XXI, cunha Educación para a Paz que conta xa, no caso galego, con vinte anos de vida, e á marxe do que poda suceder no plano teórico, coido que se pode afirmar que, na práctica, temos unha Educación para a Paz en exceso antropocéntrica e que ignora o maior conflito hoxe en marcha no planeta: o enfrontamento da humanidade co resto da biosfera.

Hai xa máis dun lustro que o Manifesto 2000 (Por unha Cultura de Paz e de Nonviolencia) viu a luz. No seu quinto punto aludíase ao desenvolvemento sustentábel. Xa antes, en Galiza, por exemplo, o Seminario Galego de Educación para a Paz (SGEP) dedicou unha das súas Xornadas ao Ecopacifismo e publicou unha Unidade Didáctica e un Léxico sobre este tema. Se ben de seguro poderemos atopar máis casos de presenza do ecoloxismo/ecopacifismo na Educación para a Paz (EP), semella que en realidade os contidos relacionados con esta materia teñen o carácter de anecdóticos, o cal non deixa de ser chamativo, se temos en conta o relevo dos problemas ambientais e as súas consecuencias.

A Crise Ecolóxica Global

Hai décadas que comezaron a saltar as alarmas. Hai máis de trinta anos que se fixo público o Informe do Clube de Roma sobre Os Límites do Crescemento. As chamadas de atención desde o ámbito académico e o nacemento e medre do movemento ecoloxista non son casuais. Hoxe estamos xa a vivir unha crise ecolóxica global: quentamento global e risco de cambio climático catastrófico, rápido empobrecemento da biodiversidade, deforestación e avance da desertificación, desgaste da capa de ozono... Toda unha serie de fenómenos fruto dun industrialismo que hoxe coñecemos na súa forma de globalización neoliberal.

A crise ecolóxica global (CEG) é consecuencia do modo de vida da humanidade que, por mor dos seus hábitos, alcanzou o grao de forza xeolóxica planetaria, mais non todos os seres humanos temos a mesma responsabilidade, nen sequer nestes tempos en que mui poucos deben ser os que aínda fican completamente fora do sistema económico que saíu vencedor da Guerra Fría. Quen facemos parte da minoría privilexiada do mundo temos unha especial responsabilidade con respecto aos demais actuais habitantes do planeta —humanos e non-humanos— e ás xeracións futuras.

Vivemos nunha biosfera finita e facemos parte dela, polo que non debemos ignorar os seus límites nen esquecer que, ao ameazarmos a súa saúde, atacámonos, aliás, a nós mesmos. Todo proxecto emancipatorio que pretenda pervivir no tempo debería ter en conta estes límites, pero este non é o único motivo polo cal a EP debería situar nun lugar central os problemas ambientais: o noso enfrontamento co resto da biosfera é o maior conflito existente hoxe no planeta, e del derívanse e derivaranse, á súa vez, múltiples conflitos.

O Maior Conflito do Planeta

O maior conflito —en volume, extensión e consecuencias— existente hoxe no planeta é o enfrontamento entre a humanidade —industrializada— e o resto da natureza. Os seres humanos, aínda sendo parte da biosfera, decidimos vivir nunha tecnosfera que construímos non só de costas aos principios que rexen a vida na biosfera, senon enfrontada a esta. Ignoramos —cando non desprezamos— os seus límites, os seus ciclos, os seus equilibrios... os riscos de xogar a que todo o sabemos e podemos.

Optamos por organizar as nosas vidas como se fosemos os únicos, ou mesmo os derradeiros, habitantes do planeta. E seguimos a procurar ollar para outro lado, co obxecto de non vermos as consecuencias das nosas decisións e hábitos, negando as evidencias ou deixando as solucións nas maos de futuras tecnoloxías miragreiras.

A CEG é o fruto deste grande conflito entre a humanidade e o resto da biosfera, un conflito que acaba por ser tamén contra nós e entre nós, un conflito do que se derivan múltiples conflitos. Podemos afrontar todos estes un a un e analísalos por separado, sen establecemos relacións entre eles nen ir á raíz, mais, qué conseguiremos con esta metodoloxía? Se através da EP o que pretendemos é traballar a prevención e a transformación de conflitos —e non só correr dun lugar a outro colocando “tiritas” e superad@s polos acontecementos—, debemos proceder a unha análise global dos reptos que se nos presentan nos tempos que corren, con todas as súas interrelacións e complexidades, situando nun lugar central á CEG. E isto non implica nen deixarmos de proceder a un tratamento individualizado dos diferentes conflitos, nen caírmolos nunha simplificación que todo o explique en función dunha única causa caricaturizada.

A nosa guerra co resto da biosfera está a ter como vítimas a quen non se benefician —nen sequer participan— dos beneficios da tecnosfera que nós construímos, todos eses seres vivos non-humanos cos que compartimos planeta, boa parte dos cuais estamos a extinguir mesmo antes de sabermos nen que existen. Mais o grande conflito vóltase contra nós, en forma de padecimentos e non poucos conflitos entre seres humanos. E o esquema repítese: os primeiros en padecer as consecuencias dos actos da minoría privilexiada da humanidade son os seres humanos máis fracos e desprotexidos, os situados nas periferias, os excluídos dos beneficios do industrialismo. Aínda que tan só é cuestión de tempo... hai para tod@s.

{mospagebreak title=Efeito boomerang e conflitos derivados}

Efeito Boomerang e Conflitos Derivados

A CEG, coas catástrofes “naturais”, escaseza de auga potábel, perda de solos fértiles e colleitas, avanza de enfermidades... que traí asociadas, transfórmase, para boa parte da humanidade, nunha degradación das condicións de vida que leva á morte, aos desprazamentos masivos e a novos conflitos. Se algo disto chega á parte privilexiada da humanidade é, principalmente, através de dúas vías: novas nos medios de comunicación e inmigrantes, o que non implica que tomemos consciencia do porqué nen da nosa posíbel responsabilidade.

A parte privilexiada do mundo non se libra, nen se librará, das consecuencias, directas e indirectas, da CEG. Non podemos esquivar os fenómenos meteorolóxicos extremos, non podemos evitar comer, beber, respirar... non podemos evitar que aos nosos países cheguen cada vez máis persoas que non poden vivir nos seus... teremos nós que emigrar algún día tamén? Consumimos sen límites; xeramos cada vez máis residuos e máis perigosos; liberamos no ambiente carcinóxenos, disruptores hormonais e organismos xeneticamente modificados; poluímos terra, auga e atmosfera... Mantemos o noso nivel de vida invadindo países, alimentando guerras, escravizando, explotando...

Dos problemas ambientais que estamos a provocar e dos padecimentos fruto destes derívanse outros: a CEG é fonte de conflitos. A pobreza, a fame e a inxustiza están e estarán na orixe de múltiples conflitos —non poucos expresados através da violencia directa (delincuencia, disturbios, terrorismo, guerra...)—, e é de esperar que estes aumenten a medida que as condicións de vida empeoren. O acceso a recursos escasos terá, igualmente, unha crescente importancia como fonte de enfrontamentos: auga doce potábel, petróleo, gas, madeira, minerais, terra fértil, pescarías... calquer elemento vital para nós biolóxico ou economicamente é, e será, obxecto de conflito entre seres humanos.

Levamos á biosfera cara unha situación límite, facemos a vida imposible a unha parte cada vez maior da humanidade —e non só—, alimentamos o caldo de cultivo de múltiples conflitos potencialmente violentos e pretendemos que non nos afecte. Non só non queremos ver a relación existente entre estes fenómenos e os nosos hábitos senon que, ademais, soñamos con nos manter alleos a eles. E así, pisamos o acelerador cara o abismo ao tempo que nos blindamos.

Aferrarnos aos Privilexios?

Frente aos retos e ameazas que nos plantea o mundo que estamos a construír/destruír, a

primeira reacción, a que parece ter máis éxito entre nós, é a de nos aferrar aos nosos privilexios, a de procurar levantar unha fortaleza na que continuarmos a vivir na abundancia sen reparar nen nos demais nen no futuro. As minorías privilexiadas contamos, entre as nosas vantaxes, cunha maior marxe de manobra, tanto maior canto máis pequena e privilexiada sexa a minoría, e isto reforza a fantasía de que a nós non nos pode pasar.

Alimentamos a violencia social e internacional e pretendemos que a nós non nos toque. A nosa reacción é a de intensificar as mesmas políticas que, de rebote, nos ameazan e, ao tempo, fecharnos obsesionad@s pola seguranza. Non queremos inmigrantes, aínda que os necesitamos para ocupar os piores postos de traballo; non @s queremos a elæes, pero si as súas materias primas, a súa mao de obra barata, as súas guerras como negocio, o seu territorio como vertedoiro dos nosos resíduos; non queremos que veñan aos nosos países, pero facemos a vida imposíbel nos seus, económica e ecoloxicamente. Praticamos o terrorismo para lutar contra o terrorismo que nós mesmos fabricamos. Defendemos a democracia atacándoa.

Para defender os nosos privilexios insistimos no noso enfrontamento co resto da biosfera e, de modo paralelo, armámonos, recurtamos liberdades, degradamos a democracia. A nosa resposta á CEG está a ser a do autoritarismo e o sálvese quen poda, a da lei do máis forte, a do darwinismo social. Que a ninguén lle extrañe que resurxan con forza, máis ou menos renovados —adaptados a un contexto de privilexios ameazados, violencia social e internacional, e luta feroz por recursos escasos—, movementos e ideoloxías de corte nazi/fascista. A pretendida saída autoritaria á CEG non é tal, é unha rúa cega na que aceleramos e agravamos aquilo que queremos evitar.

Previr e Transformar

Se o que queremos é construír a paz, no lugar de deixar que os diferentes conflitos que van surxindo nas nosas vidas sexan abordados desde a improvisación, debemos traballar a súa prevención e transformación. Debemos evitar o surximento de conflitos innecesarios e superar os conflitos inevitábeis. Os conflitos non son o problema, o problema é cómo os abordamos.

O enfrontamento da humanidade co resto da biosfera é o maior conflito actual no planeta, e a crise ecolóxica global resultante deste é fonte de moitos máis. Na nosa mao está procurar tratalos dun modo diferente ao esbozado máis arriba. Temos a posibilidade de superar o conflito que mantemos co resto da natureza, e para isto debémolo abordar nas súas diferentes facetas, non só no que fai respecto ás agresións —violencia directa—, senon tamén no que se refere ao propio deseño da tecnosfera —violencia estrutural—, e no relativo aos valores cos que xustificamos e alimentamos o enfrontamento —violencia cultural. A CEG é un problema,

mais tamén a podemos entender como unha oportunidade, e non a deberíamos desaproveitar, xogámonos demasiado.

Non sería realista plantexarnos, como solución ao noso grande conflito, a vitoria sobre o resto da biosfera, somos parte dela, fora dela non podemos vivir. Tampouco sería desexábel para nós o cenario contrario, aínda que si posíbel: a biosfera podería saír deste enfrontamento fraca, empobrecida, mesmo reducida á súa mínima expresión, pero, a fin de contas, viva. O que si sería posíbel e desexábel para a humanidade é a superación do seu conflito co resto da biosfera através da reconstrución/redeseño da tecnosfera. Podemos organizar as nosas vidas dun modo ecoloxicamente sustentábel e así deixar de nos enfrontar ao resto da natureza. Con todo, a CEG e os seus conflitos derivados non desaparecerán, e isto debémolo ter en conta. Que decidamos pór fin á nosa guerra co resto da biosfera non suporá, como sabemos, a chegada da paz. A este conflito tamén lle podemos aplicar os 3R da construción da paz que nos propón Johan Galtung: Reconstrución, Reconciliación e Resolución.

Para facermos as paces co resto da biosfera e entre nós debemos proceder a unha completa reconstrución —do danado, da economía, das estruturas de goberno polas que nos rexemos...—, debémonos reconciliar entre humanos e co resto da natureza —cun profundo cambio nas nosas actitudes—, e chegar a unha verdadeira resolución do conflito, asegurándonos de que non se poderá repetir, de que realmente foi transcendido. A nosa acción deberá ir dirixida a eliminar a violencia directa —os nosos ataques ao resto da biosfera—, estrutural —a nosa tecnosfera deseñada desde o industrialismo— e cultural —o noso antropocentrismo forte, etnocentrismo, androcentrismo, curtopracismo, tecnoentusiasmo, belicismo...—. Cumpre muito traballo, xa que logo, e tempo —canto nos resta?—, pois o labor que temos por diante é o de procedermos a un cambio radical no modo de organizarmos toda a nosa vida, na forma de nos relacionar entre nós e co resto da biosfera, no modo de ollarmos e entendermos o planeta e a vida nel.

Non abonda con educar para o interculturalismo ou multiculturalismo porque aos nosos países chegan e chegarán inmigrantes. Non abonda con pretender a abolición da guerra, ou calquer outro tipo de violencia, como forma de abordar/resolver os conflitos —por petróleo ou auga, por exemplo. Non abonda coa axuda humanitaria, o 0'7%, as doazóns ou o voluntariado. Non abonda con apostar, sen máis, pola xustiza social ou o fin da pobreza. Debemos educar —ademais de para podermos conviver con persoas doutras culturas no noso país— para desenvolvermos hábitos que non expulsen a eses seres humanos das terras que habitan. Debemos procurar a abolición da guerra, conseguir que os conflitos sexan transformados positivamente, sen recurso á violencia, mais tamén debemos reducir a nosa dependencia do petróleo e aprender a non desbaldir bens escasos e mui prezados, como este, ou mesmo fundamentais para a vida, como a auga. Debemos ter a capacidade de desenvolver unha boa axuda humanitaria, e é positivo que existan movementos puntuais de voluntariado ou doazóns

económicas para paliar, por exemplo, os efectos de catástrofes “naturais”, pero é aínda máis importante aprendermos a non provocar este tipo de catástrofes. Será positivo lograr o destino do 0'7% do noso PIB a cooperación, tamén o será abolir a déveda externa, mais debemos mudar a nosa relación económica coas periferias, practicar o Comercio Xusto, lograr a Soberanía Alimentar. Podémonos propor o nobre obxectivo de acabar coa pobreza, de avanzar na xustiza social, pero de pouco servirá se ignoramos que é imposible a igualdade na opulencia, que existen límites. Practicamos unha solidariedade insuficiente, dirixida só a humanos actuais, débemola ampliar aos seres vivos non-humanos e ás xeracións futuras.

Unha Saída Emancipatoria

Temos a oportunidade de transformar o maior conflito que hoxe existe no mundo nun proceso emancipatorio global. Podemos pór fin á nosa guerra co resto da biosfera e procurar unha saída emancipatoria á CEG. Promovendo hábitos favorecedores do avance na sustentabilidade ecolóxica, a xustiza social, a cultura de paz e o reforzamento da democracia, seranos posible construír un mundo no que poderemos (con)viver realmente en paz, humanos e non-humanos, de hoxe e de mañá. Mais para que isto sexa posible cumprimos dunha Educación para a Paz implicada con este obxectivo e, en cambio, polo momento, semella non ser así, dá a impresión de que a EP ignora, na práctica, a dimensión e implicacións, mesmo a propia existencia, do noso conflito co resto da natureza e da CEG á que este nos levou.

A Asociación para a Defensa Ecolóxica de Galiza (ADEGA), pretende, na medida das súas posibilidades, contribuír para cubrir este oco. ADEGA é a maior organización ecoloxista galega, naceu hai trinta anos e hai máis de vinte que integrou o pacifismo no seu ideario, mantendo vivo este compromiso até hoxe, se ben non foi até hai un par de anos que decidiu reforzar e intensificar o seu traballo ecopacifista. O ecopacifismo está presente no traballo de ADEGA dun modo transversal, ademais de no labor concreto da Vocalía de Pacifismo e Globalización, e vai aumentando a súa presenza no traballo de Educación Ambiental, campo no que ADEGA ten un peso crescente.

Sería interesante un achegamento entre a Educación para a Paz e a Educación Ambiental, co fin de afrontar o desafío que supón procurar unha saída emancipatoria á crise ecolóxica global. O Decenio das Nacións Unidas da Educación para o Desenvolvemento Sustentábel (2005-2014) podería ser unha boa excusa para este achegamento, e neste sentido traballa ADEGA.

*Licenciado en Ciencias Políticas e da Administración (USC), Vocal de Pacifismo e Globalización de ADEGA (Asociación para a Defensa Ecolóxica de Galiza).